Право України. – 2020. – № 8.

Куян, І. Народовладдя через всеукраїнський референдум: сучасний стан і перспективи розвитку національної юридичної доктрини / І. Куян // Право України. – 2020. – № 8. – С. 14-17.

Федоренко В. Сутність, походження і формування конституційних основ референдумів та основних моделей референдної демократії / В. Федоренко // Право України. – 2020. – № 8. – С. 18-52.

Публікація присвячена питанням сутності та походження референдумів і референдної демократії в контексті утвердження доктрини, конституційної правотворчої та правозастосовної практики. Системно аналізуються віча, народні зібрання, комуни, конвенти та інші архаїчні форми демократії у середньовічних державах Східної та Західної Європи, а також у північноамериканських колоніях за часів їх заселення пуританськими громадами. Досліджується феноменологія трансформації народних зібрань у швейцарських колоніях в інститут referendum, аналізуються зміст цього терміна та інституту, його зіставність із плебісцитами, еволюціонування та подальше конституційне закріплення.

Метою статті є визначення сутності (походження) референдумів і референдної демократії в Європі та Америці, а також виявлення подальших шляхів і напрямів їх розвитку в сучасній конституційній правотворчій , правозастосовній і правосудній практиці.

Обґрунтовується висновок, що на кінець XIX ст. у Швейцарії, США та Франції на рівні політико-правової доктрини, конституції та правозастосовної практики сформувалися три основні моделі референдної демократії, що отримали свій подальший розвиток у світі в наступні 120 років. Перша, швейцарська модель референдної демократії є найбільш давньою, а її зміст полягає у всебічному використанні різних видів референдумів на рівні кантонів і федерації для обов'язкового розгляду конституційних поправок (пропозицій), питань входження та виходу Швейцарії до міжнародних угод і союзів, а також інших питань, які громадяни вважають такими, що, за дотримання процедури ініціювання голосування, підлягають вирішенню на референдумі. Ця модель, з одного боку, надихнула Ж.-Ж. Руссо на написання ним "Суспільного договору", а з другого – отримала від нього свою доктринальну основу.

Друга, американська модель референдної демократії отримали свій розвиток у США під впливом розвитку традицій самоврядності пуританських громад, які стали першими осередками публічної влади у Північноамериканських колоніях, та застосовувалася виключно на рівні штатів, для безпосереднього вирішення важливих для цих громад питань. Починаючи з XVIII ст., референдна демократія стає складовою політичних процесів і застосовується до легітимізації конституцій штатів і попра вок до них. Третя, французька, "плебісцитарна" модель референдної демократії була заснована на теоріях і доктринах мислителів XVII–XVIII ст., насамперед Ж.-Ж. Руссо, про народний суверенітет і його безпосередню реалізацію, а також на суперечливому досвіді їхньої реалізації у процесі конституційного державотворення за часів Великої Французької революції та Наполеонівських воєн у Європі.

Наголошується, що виокремлені та досліджені моделі референдної демократії (швейцарська, американська та французька) сьогодні примножені багатьма іншими, новими моделями (скандинавська, латиноамериканська, іберійська, постсоціалістична, ісламська тощо). Але саме швейцарська, американська та французька моделі референдної демократії, в їх комбінуванні, становлять своєрідну "матрицю" сучасної референдної демократії. Для відродження в Україні ефективного законодавства про референдуми слід враховувати цінності, сутність (походження) і зміст цієї "матриці" референдної демократії.

Куян І. Доктринальні питання конституційно-правових засад інституту всеукраїнського референдуму / І. Куян // Право України. – 2020. – № 8. – С. 53-71.

Конституційне закріплення народного суверенітету як основи суверенітету держави, виключного права народу визначати і змінювати конституційний лад в Україні, форм народовладдя і безпосередньої демократії актуалізує питання правового забезпечення механізмів здійснення влади народом. Одним з основних засобів народовладдя є інститут всеукраїнського референдуму.

Метою статті є аналіз конституційної моделі інституту всеукраїнського референдуму та напрацювання теоретико-методологічних засад його конституціоналізації в контексті принципу народного суверенітету.

Акцентовано на тому, що теоретична база референдуму ґрунтується на основі парадигми суверенітету народу, а всеукраїнський референдум є формою вираження (прояву) народного суверенітету. Звернуто увагу на дискусійні питання теорії народного суверенітету. Аналіз конституційної моделі всеукраїнського референдуму проведено під кутом зору розуміння ідеї народного суверенітету як природної, невід'ємної, невідчужуваної властивості народу, змістом якої є володіння верховенством і незалежністю своєї влади, що передбачає не лише належність установчої влади, а й постійну реалі зацію народом власного політичного статусу у визначених ним

самим формах. Безпосередня і представницька демократія є взаємопов'язаними, взаємозумовленими формами народовладдя, між якими не може бути сутнісних протиріч.

Аргументується, що встановлений у Конституції України механізм її ревізії, з одного боку, створює певні засади стабільності конституційного ладу, а з другого – суттєво обмежує право народу в частині зміни конституційного ладу через інститут всеукраїнського референдуму. У контексті принципу народного суверенітету референдум за народною ініціативою за визначенням має "універсальну юрисдикцію", тобто у широкому розумінні може бути проведений із будь-яких питань, що мають значення для народу і його держави. У питаннях конституційного референдуму, прийняття законів на референдумі за народною ініціативою, аброгативного референдуму доводиться необхідність дотримання принципу паритетності прямої і представницької демократії.

Зазначено, що передбачений Конституцією всеукраїнський референдум з питання про зміну території України (ст. 73) є суперечливим за предметом і підставами, оскільки територія України визнається цілісною та недоторканною і підстави для проведення такого референдуму не визначені в Основному Законі. Звернуто увагу на різницю у предметах національного референдуму з питань зміни території та змін у територіальному устрої. Розглянуто проблемні аспекти таких видів референдуму. Наголошено на необхідності коригування цього виду референдуму з позиції принципу цілісності і недоторканності території України у зв'язку з можливими конституційними змінами.

У висновках вказано, що проголошений у Конституції України принцип народного суверенітету, згідно з яким носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в Україні є народ, створює широкі можливості для розвитку різних форм та інструментів народовладдя, зокрема й інституту всеукраїнського референдуму. Утім, конституційні засади цього інституту визначені в Основному Законі неоднозначно та суперечливо. Конституційна модель інституту всеукраїнського референдуму не враховує достатньою мірою діалектичний зв'язок прямої і представницької демократії.

Необхідне зважене врахування політичної і юридичної складових у змісті ідеї та конституційного принципу народного суверенітету, що передбачає вироблення доктринальних засад реалізації права народу визначати і змінювати конституційний лад через всеукраїнський референдум на основі поєднання прямої і безпосередньої демократії. Принцип паритетності форм народовладдя важливо забезпечити в новому законодавстві про всеукраїнський референдум.

Задорожня, Г. Юридичні позиції Конституційного Суду України щодо референдуму як форми прямої демократії / Г. Задорожня, Ю. Задорожний // Право України. – 2020. – № 8. – С. 72-82.

Відсутність правового механізму реалізації референдуму в Україні унеможливлює, незважаючи на пряму дію норм Конституції України, практичну реалізацію низки положень Основного Закону в аспекті народного волевиявлення. Законодавець, працюючи над проєктом "референдного" закону, зобо в'язаний враховувати юридичні позиції Конституційного Суду України (КСУ), щоб попередити можливість його визнання таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) за своїм змістом. Аналіз останніх досліджень і публікацій пока зав, що попри доктринально обґрунтовану необхідність унормування відносин в аспекті організації та проведення всеукраїнського і місцевого референдумів, у системі національного законодавства і донині немає профільного закону про референдум. Воля народу в державі повинна бути основою влади уряду, тому здійснення народного волевиявлення через ухвалення ним обов'язкових рішень є формою реалізації його суверенітету. Саме такі юридичні міркування лягли в основу низки юридичних позицій, сформованих органом конституційної юрисдикції в аспекті народного волевиявлення.

Мета статті полягає у предметному аналізі юридичних позицій КСУ, сформованих ним у контексті тлумачення норм Конституції України, щодо референдуму як форми прямої демократії, а також в аспекті врахування законодавцем його юридичних позицій при розробленні проєкту Закону про народовладдя через всеукраїнський референдум № 3612.

Результати дослідження свідчать, що процесуально-правова незабезпеченість реалізації інституту референдуму нівелює авторитет Конституції України як Основного Закону держави та унеможливлює здійснення Українським народом як "єдиним джерелом влади в Україні" і "носієм суверенітету" безпосередньої влади у державі на всеукраїнському та місцевому рівнях, що є неприпустимим у правовій державі.

Уперше на основі узагальнення юридичних позицій КСУ сформовано правовий підхід, відповідно до якого унеможливлення практичної реалізації Українським народом його конституційно визначеного владного права вирішувати питання на референдумі є проявом відчуження "народного суверенітету" від його конституційного носія, оскільки референдум є формою реалізації дискреційних повноважень.

У контексті викладу підсумкових узагальнень автори публікації: а) запропонували авторське визначення поняття "юридична позиція" як стійке смислове юридичне твердження КСУ стосовно змісту норм права, сформоване ним у результаті предметно-системного оцінення і роз'яснення їх смислового значення, завдяки чому усувається предметно-правова невизначеність у теорії та практиці національного правотворення і державотворення, або ж виявляється така предметно-

правова невизначеність, усунення якої покладається на нормотворчі органи; б) визначили ключові юридичні позиції КСУ в аспекті референдного народовладдя; в) проаналізували сув'язну відповідність змісту норм проєкту Закону № 3612 юридичним позиціям органу конституційної юрисдикції, завдяки чому зробили узагальнення про необхідність предметного його доопрацювання.

Скрипнюк, О. Чи стане всеукраїнський референдум дієвим механізмом демократичної легітимації в умовах сучасного конституціоналізму? / О. Скрипнюк, В. Ковальчук // Право України. – 2020. – № 8. – С. 83-104.

Україна перебуває на шляху утвердження принципів верховенства права та демократії. Трансформаційні процеси, що відбуваються в суспільстві та державі, зумовлюють необхідність вироблення оптимального механізму прийняття легітимних політико-правових рішень, які б уособлювали в собі як мудрість народного волевиявлення, так і професіоналізм органів публічної влади. Це як ніколи актуально в період підготовки та прийняття нового закону про всеукраїнський референдум, який ініційований Президентом України і є частиною його передвиборчої програми. Чи зможе всеукраїнський референдум у сучасних умовах українського конституціоналізму стати дієвим механізмом демократичної легітимації влади? – запитання не риторичне. Воно вимагає глибокого аналізу з боку вчених-конституціоналістів і досвідчених фахівців у сфері публічного права.

Мета статті – дослідити світовий досвід застосування національних референдумів в умовах різних за рівнем демократичності політичних режимів та продемонструвати вплив політичних інститутів на правові процеси в умовах сучасного конституціоналізму з урахуванням вітчизняного досвіду.

Доведено, що якісне законодавче регулювання є важливою, але недостатньою умовою ефективного функціонування референдуму. Демократичний характер політичних інститутів та їхня легітимність – це ті фактори, які надають формально закріпленим процедурам реального змісту. Рівень довіри громадян до органів державної влади, зокрема до тих, які є безпосередніми учасниками референдного процесу (президента, парламенту, органу конституційної юрисдикції), забезпечують демократичну легітимацію політичним рішенням, прийнятих всенародним голосуванням.

Зроблено висновок, що всенародний референдум – важлива форма безпосереднього народовладдя, яка інколи буває небезпечним інструментом дестабілізації правопорядку, особливо в умовах трансформації політичного режиму. Він є дієвим механізмом демократичної легітимації за умови забезпечення балансу між, зокрема: волею більшості та правами меншості; прямою та представницькою демократією; загальнодержавними та регіональними інтересами. Встановлено, що будь-які форми безпосереднього народовладдя, зокрема й референдум, відображають реальну волю народу лише за умови легітимності та правомірності політичних інститутів, які послідовно дотримуються цінностей конституціоналізму: пріоритетності людської гідності та основоположних прав, рівномірного розподілу функцій органів державної влади, незалежності правосуддя, обмеження волі більшості та захист прав меншості. Це те, що відрізняє усталені демократії від авторитарнопопулістських режимів.

Клименко, О. Розвиток законотворчих ідей щодо конституційної моделі інституту всеукраїнського референдуму / О. Клименко // Право України. – 2020. – № 8. – С. 105-120.

Інститут загальнонаціонального референдуму є вищою формою вираження волі народу в системі здійснення державної влади на засадах народовладдя. В Україні тривалий час існує прогалина щодо правового забезпечення інституту всеукраїнського референдуму, підґрунтям якої є проблема нормативного відтворення його конституційно-визначеної моделі, що зумовлено ідеологічними, політичними та правовими чинниками. Тому нині, в умовах активізації законодавчої роботи у цьому напрямі, вартими уваги є питання конституційної законотворчості щодо моделювання інституту всеукраїнського референдуму у процесі конституційних перетворень, що відбувалися у державі.

Мета статті – висвітлити розвиток конституційних концептів щодо юридизації інституту всеукраїнського референдуму в контексті формування національної тради ції конституціоналізму в незалежній Україні, зокрема у фокусі відповідних законопроєктів, що були внесені на розгляд Верховної Ради України, та інших законотворчих ідей, що хоча й не відбулися у відповідних документах, однак визна чають політико-ідеологічний, науково-правовий стан суспільної думки та ставлення громадськості до розбудови інститутів прямої демократії.

Аналізується процес розвитку в Україні конституційної законотворчості щодо нормативної моделі всеукраїнського референдуму, зокрема в контексті політичних і конституційно-правових трансформацій, які відбувалися в державі, формування референдного законодавства і практики. Пропонується авторська концепція періодизації цього процесу в проєкції найбільш значущих для розвитку референдного права конституційно-правових подій. Наголошується на фундаментальному значенні незмінності політико-правового концепту гарантування народовладдя через проведення всеукраїнського референдуму. Досліджено процес трансформації консти туційних концептів, зокрема: від функціонального концепту всеукраїнського референдуму (визнання законодавчої (конституційно-установчої) функції) та його контрольно-організаційної ролі в механізмі оновлення

представницьких органів державної влади) до загально-засадничого концепту в проєкції загальної моделіорганізації публічної влади. Увага акцентується на тому, що політична та ідеологічна багатоманітність у законотворчих ідеях щодо конституалізації інституту референдуму поглиблює процеси демократизації суспільства та засвідчує суспільний запит на впровадження ефективних інструментів народного волевиявлення у систему державного управління. Вибір законодавчої моделі організації національного (всеукраїнського) референдуму апелює до рівня політичної та правової культури, зрілості політичних еліт в уособленні державно-владного прошарку суспільства. В умовах демократії представницькі інститути державної влади, яким делеговано функції публічного управління, є позитивно зобов'язаними забезпечити ефективні механізми реалізації народовладдя в системі конституційного ладу.

Любченко, П. Проблемні аспекти адміністрування процесу всеукраїнського референдуму / П. Любченко // Право України. – 2020. – № 8. – С. 121-138.

Народовладдя здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії. Реалізація народного суверенітету залежить від ефективності правового регулювання форм прямої демократії. Це зумовлює необхідність теоретичних досліджень, вивчення зарубіжного досвіду організації та проведення референдумів, розроблення дієвої моделі функціонування цього інституту. Відсутність такого закону позбавляє народ можливості скористатися закріпленим Конституцією України правом брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах.

Метою статті є формулювання прикладних рекомендацій щодо вдосконалення правового регулювання повноважень органів адміністрування референдуму на осно ві осмислення наявної практики діяльності Центральної виборчої комісії (ЦВК), окружних і дільничних комісій із референдуму.

Розглянуто практику організації всеукраїнського референдуму в Україні в 1991 та 2000 рр. Проаналізовано рішення ЦВК щодо реєстрації ініціативних груп і відмови в їхній реєстрації за період із 2000 р. до сьогодення. Сплеск активності щодо проведення всеукраїнського референдуму спостерігався у 2005–2006 рр. Тоді було зареєстровано 109 ініціативних груп щодо проведення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою. У 2001 р. ЦВК прийняла 13 постанов про відмову в реєстрації ініціативних груп всеукраїнського референдуму, у 2005 р. – 15, у 2006 р. – 137, у 2007 р. – 11, у 2008 р. – 8, у 2009 р. – 17, у 2010 р. – 3, у 2011 р. – 20. Переважна більшість постанов ЦВК про відмову в реєстрації ініціативної групи всеукраїнського референдуму були прийняті у зв'язку з невідповідністю поданих документів вимогам Закону України "Про всеукраїнський та місцеві референдуми". Серед найбільш поширених порушень: участь у зборах громадян України для утво рення ініціативної групи всеукраїнського референдуму за народною ініціативою осіб, які не досягли 18-річного віку, неправильне оформлення документів, несвоєчасне їх подання до ЦВК. Водночас були випадки, коли в доволі схожих ситуаціях ЦВК приймала абсолютно протилежні рішення. Така практика роботи органу адміністрування референдуму не може вважатися допустимою, адже це може призводити до зловживань та обмеження права громадян ініціювати всеукраїнський референдум.

Досить поширеною є практика винесення на всеукраїнський референдум взаємо виключних питань, що не відповідає вимогам Кодексу належної практики з питань референдуму Венеційської комісії, згідно з яким питання референдуму повинні мати процедурну придатність у трьох аспектах: єдність форми, єдність змісту та єдність ієрархічного рівня. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити за ЦВК повноваження перевіряти питання, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум, на процедурну та предметну придатність.

На сучасному етапі державотворення для реального забезпечення народовладдя необхідне: а) якісне нормативно-правове регулювання процесу ініціювання референдумів, їх підготовки та проведення; б) визначення процедури внесення референдних ініціатив, реєстрації ініціативних груп, перевірки конституційності питань, які виносяться на референдум; в) створення умов для всебічного обговорення громадськістю змісту питань, що виносяться на референдум, і наслідків їх затвердження (схвалення); г) здійснення контролю за проведенням агітації та фінансуванням кампанії; ґ) належне спостереження, підрахунок голосів і встановлення результатів референдуму; д) об'єктивний і неупереджений розгляд судами справ у спорах щодо організації референдумів.

Пільков, К. Питання факту та права: фундаментальне і прикладне розмежування обставин справи, їх юридичної кваліфікації і застосування права / К. Пільков // Право України. – 2020. – № 8. – С. 144-194.

Категорії питання права і питання факту, які з доктрини правових систем загального права увійшли у процесуальне законодавство України та закріплюються у теорії правозастосування поряд із традиційно вживаними поняттями фактичних обставин, юридичної кваліфікації та застосування норми права. Водночас критерії розмежування цих питань, яке має фундаментальне значення для теорії правозастосування і судової практики, залишаються нечіткими. Так само й природа окремих

питань, які суди вирішують, розглядаючи справи, зокрема природа судового розсуду, застосування оціночних категорій у юридичній кваліфікації, встановлення змісту норми іноземного права тощо, не є чітко окресленою в контексті віднесення їх до питань права чи факту, а отже, й невизначеними залишаються межі втручання у вирішення цих питань судів, які переглядають судові рішення. Метою статті є аналіз підходів до розмежування питань права і факту у судовому правозастосуванні та висунення за результатами цього аналізу задовільних критеріїв розмежування, а також спроба віднесення за допомогою цих критеріїв до питань права чи факту тих питань у правозастосуванні, природа яких досі визнавалася змішаною.

У статті досліджено витоки поділу питань правозастосування на питання факту та права у традиції загального права і деякі підходи, властиві для континентальних систем. Окреслено функціональний підхід до їх розмежування за критерієм того, який суб'єкт – суддя чи присяжні – вирішує те чи інше питання, а також який стандарт перегляду рішення у цих питаннях застосовують вищі суди. Вказано на незадовільність цих критеріїв як таких, що мають скоріше похідний, а то й логічно замкнений на самих собі характер. Запропоновано підходити до розмежування за формально-логічним критерієм, за яким відповіді на питання права становить знання про історичні факти, яке має імовірний характер і приймається як істинне внаслідок прийняття індуктивного умовиводу, одержаного з імовірністю, яка задовольняє прийнятий судом стандарт доведення, а відповіді на питання права формулюються на основі знання судом права, яке неспростовно презюмується, не має імовірнісного характеру і виступає у категоріях формальної логіки більшим засновком у дедуктивному умовиводі, де іншим засновком є відповідь на питання факту, якщо йдеться про застосування права у вузькому сенсі, або відповідь на питання права, якщо йдеться про тлумачення норми права.

У статті розкрито, як зовні одне й те саме питання може бути питанням факту або питанням права, залежно від того, чи має місце у відповіді на нього врахування норми права. Обґрунтовано концепцію стадійності у судовому правозастосуванні: від твердження про факти, через встановлення правової природи стверджуваних відносин й окреслення належних доказів існування обставин справи, до встановлення цих обставин за допомогою доказів, кінцевої юридичної кваліфікації встановлених обставин і застосування наслідків, передбачених нормами права, які підлягають застосуванню. Викладено підхід до формулювання правового висновку у судовому рішенні. Також у статті зроблено спробу кваліфікувати так звані змішані питання судового розсуду, застосування оціночних категорій, встановлення змісту норми іноземного права та тлумачення договору у категоріях питань права і факту.

Андрейченко, С. Захист права на здоров'я через захист права на життя у практиці Європейського суду з прав людини / С. Андрейченко // Право України. – 2020. – № 8. – С. 195-211.

Незважаючи на загальн е визнання права на здоров'я і його міжнародноправову та національно-правову регламентацію, належне забезпечення права на здоров'я залишається однією з найбільш гострих й актуальних завдань сучасної юриспруденції. Дотепер не існує спеціального міжнародного універсального чи регіонального механізму захисту права на здоров'я, і такий захист стає можливим лише через захист інших прав людини.

Стаття присвячена дослідженню практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), яка стосується порушень права на здоров'я в контексті порушення ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (Конвенція).

Мета статті полягає у дослідженні особливостей захисту права на здоров'я людини через захист права на життя крізь призму сучасної практики ЄСПЛ, зокрема у світлі виконання зобов'язань щодо забезпечення належної медичної допомоги, медичної недбалості, відшкодування медичних витрат, надання медичної допомоги у тюрмах. Це передбачає вивчення особливостей підходів ЄСПЛ до питань захисту права на здоров'я через захист права на життя; розкриття змісту права на здоров'я; характеристику позитивних зобов'язань держав стосовно забезпечення права на здоров'я. Розгляд питання щодо мінімального рівня охорони здоров'я згідно з Конвенцією у контексті практику ЄСПЛ щодо захисту права на життя.

Певні тенденції захисту права на здоров'я у практиці ЄСПЛ нам вдалося виявити через застосування методологічних інструментів, а саме: історико-правовий метод використано при виявленні особливості еволюції розвитку права на здоров'я; порівняльно-правовий – при з'ясуванні співвідношення норм щодо захисту права на здоров'я та життя; системний метод – при дослідженні практики ЄСПЛ щодо захисту права на здоров'я та права на життя у їх взаємозв'язку.

Судова практика ЄСПЛ підтверджує зобов'язання держав щодо захисту права на здоров'я і сприяння поліпшенню здоров'я громадян, проте покладає зобов'язання забезпечувати це право з огляду на принцип розумності, що передбачає необхідність докладання державами всіх можливих зусиль у межах наявних ресурсів для реалізації права на здоров'я. Держави мають зобов'язання встановлювати чіткі правила щодо практичних заходів задля ефективної реалізації права на здоров'я та навіть за нестачі ресурсів, деякі зобов'язання вимагають негайного виконання, зокрема, зобов'язання гарантувати право на здоров'я на недискримінаційній основі.

Через діяльність ЄСПЛ поняття “право на здоров’я”, яке не має своєї однозначної легальної дефініції, знаходить більш конкретне визначення. Рішення ЄСПЛ визнаються у багатьох державах одним із джерел права, які, до того ж, надають можливість встановити прогалини у національному законодавстві, невідповідність деяких норм національного законодавства положенням Конвенції. Важливим для захисту права на здоров’я є створення спеціального міжнародно-правового механізму захисту такого права.

Рабінович, П. Розвиток ідей професора Герша Лаутерпахта щодо відповідальності за вчинення злочинів проти людяності у сучасному міжнародному кримінальному праві (до 75-річчя перемоги над нацистським режимом у другій світовій війні) / П. Рабінович, А. Держипільська // Право України. – 2020. – № 8. – С. 212-223.

Цьогоріч всі цивілізовані народи світу відзначатимуть (навіть за надзвичайних умов пандемії) 75-річний ювілей перемоги над нацистським режимом. У зв’язку з цим виглядає доречним вкотре звернутися до проблеми юридичної відпо відальності за вчинення злочинів проти людяності, покарання за які були вперше застосовані Міжнародним трибуналом у Нюрнберзі.

Правові погляди професора Герша Лаутерпахта вже привертали неабияку увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців, насамперед, із міжнародного кримінального права. Зокрема, заслуговують на увагу праці В. Навроцького, Ф. Сендса, Ш. Мерфі. Проте зазвичай поза увагою дослідників залишалася та обставина, що першим доктринальним проєктантом назв декількох видів злочинів проти людяності став урод-женець Східної Галичини – професор Г. Лаутерпахт. Яким чином проєкт Г. Лаутерпахта вперше було офіційно реалізовано в Статуті Нюрнберзького трибуналу – цей епізод яскраво відображено у широковідомій нині книзі авторитетного британського професора міжнародного права Ф. Сендса. Йдеться про те, що влітку 1945 р. Г. Лаутерпахта в Англії відвідав американський юрист-практик Р. Джексон – майбутній головний обвинувач від США на Нюрнберзькому процесі. І йому Г. Лаутерпахт продиктував відповідний текст, який згодом було використано у згаданому Статуті.

Метою статті є визначення внеску професора Г. Лаутерпахта у початкове формування інституту міжнародної кримінальної відповідальності за вчинення злочинів проти людяності та втілення і розвиток цього інституту в сучасному міжнародному праві.

Основними методами дослідження були антропосоціальний, історичний, порівняльно-правовий, герменевтичний, системно-структурний, формально-логічний.

До висновків статті належать, зокрема, такі положення. Професор Кембриджського університету Г. Лаутерпахт (колишній студент юридичного факультету Львівського університету) вперше в історії людства визначив декілька видів злочинів проти людяності, які були закріплені у Статуті Нюрнберзького трибуналу. Згодом ці юридичні конструкції були використані у статутних документах наступних міжнародних трибуналів, створюваних під егідою Організації Об’єднаних Націй (ООН). Найповніший перелік різновидів злочинів проти людяності, з-поміж яких постійно відтворювалися ідеї Г. Лаутерпахта, було сформульовано у ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Нині ж їх продубльовано у проєкті Конвенції ООН про запобігання та покарання злочинів проти людяності, підготовленому її Комісією з міжнародного права протягом 2015–2020 рр. і наприкінці минулого року прийнято Генеральною Асамблеєю ООН до розгляду. Усе це свідчить про унікальні заслуги професора Г. Лаутерпахта в реалізації сучасного всесвітнього стандарту заборони нелюдського поводження, у гуманізацію національного і міжнародного правового регулювання. І на цьому варто наголосити зараз, коли відзначається 75-річниця перемоги над нацистським режимом.

Єзеров, А. Суди загальної юрисдикції та Конституційний Суд України: питання взаємодії / А. Єзеров, Д. Терлецький // Право України. – 2020. – № 8. – С. 223-237.

Україна, яка запровадила концентровану модель конституційного контролю, стикнулася із винятково складним і не менш важливим завданням розподілу повноважень судів загальної юрисдикції та Конституційного Суду України (КСУ).

Метою статті є доведення позиції, за якою інституційний дизайн забезпечення верховенства Конституції України визначає не жорстке відособлення, а взаємодію судів загальної юрисдикції та КСУ.

Сприйняття концентрованої моделі конституційного контролю як такої, що заперечує дієву участь інших, окрім КСУ, суб’єктів у тлумаченні та захисті Конституції від порушень, видається помилковим. КСУ являє собою єдиний центр, але він не є єдиним суб’єктом такої діяльності. Іншими значущими учасниками виступають суди загальної юрисдикції, які зобов’язані забезпечувати дієвість Конституції способом її прямого застосування.

Здійснюючи правосуддя, суди загальної юрисдикції мають оцінювати зміст будь-якого закону чи іншого нормативно-правового акта з погляду відповідності Конституції, і в усіх необхідних випадках застосовувати її як акт прямої дії та найвищої юридичної сили. Це не повинно сприйматись як порушення ними виключної юрисдикції КСУ. Натомість ідеться про функціональну взаємодію різних

суб'єктів забезпечення конституційної безпеки, спільний захист конституційних прав і свобод особи безпосередньо на підставі Конституції.

Насамперед суди загальної юрисдикції мають прагнути витлумачити правові акти, які підлягають застосуванню, у такий спосіб, аби узгодити із Конституцією, а у разі явного й очевидного протиріччя, яке не може бути жодним способом узгоджене із Конституцією, – відмовлятися від їхнього застосування і застосовувати норми Конституції як норми прямої дії.

Це стало можливим у контексті процесуальної реформи 2017 р., яка, закріпивши таке повноваження за судами загальної юрисдикції, засвідчила безспірний відступ від процедури інцидентного контролю, традиційної в межах концентрованої моделі, її еволюційний розвиток.

Обов'язковим наслідком такої відмови має бути, як і визначено актами процесуального законодавства, звернення до Верховного Суду для вирішення питання стосовно внесення подання щодо конституційності до КСУ. Безсумнівно, це вимагає від Верховного Суду ретельного аналізу кожного звернення та обґрунтованого й послідовного здійснення права на звернення до КСУ.

Породько, В. Поняття і способи штучного погіршення житлових умов як підстави для відмови у взятті на квартирний облік / В. Породько // Право України. – 2020. – № 8. – С. 238-247.

Розроблення та прийняття в Україні нового житлового законодавства потребують ретельного дослідження різних аспектів житлових правовідносин, врахо вуючи і забезпечення гарантованої Основним Законом рівності громадян у праві на житло. Однією зі складових цього процесу є створення прозорого механізму надання житлових приміщень у будинках державного і громадського житлового фонду, спроможного запобігати несправедливому розподілу житла.

Метою статті є встановлення змісту поняття "штучне погіршення житлових умов", сучасне визначення його способів, спрямованих на отримання права зарахування на квартирний облік, аналіз співрозмірності правових наслідків, передбачених у таких випадках житловим законодавствам.

Доведено, що штучне погіршення житлових умов полягає у свідомому та умисному створенні обставин, схожих за своїм змістом із підставами набуття права на одержання житлового приміщення у будинку державного або громадського житлового фонду. Водночас констатовано, що чинний перелік способів штучного погіршення житлових умов, визначений положеннями Житлового кодексу, не охоплює усіх можливих форм дій суб'єктів правовідносин у таких випадках. Акцентовано увагу на правових наслідках штучного погіршення житлових умов, розглянуто відповідальність за такі дії, встановлену житловим законодавством, та внесено пропозицію про запровадження більш ефективного реагування на протиправну поведінку особи, завдяки державі спрямовану на покращення свого матеріального становища й інтересів інших громадян. Одночасно здійснено аналіз положень нормативно-правових актів та судової практики для встановлення відмінностей між штучним погіршенням житлових умов і поданням неправдивих відомостей, які стали підставою для взяття на квартирний облік. Маючи спільну мету, такі дії мають різні об'єктивні ознаки та правові наслідки.

На основі опрацювання норм законів, підзаконних нормативно-правових актів і наукових джерел авторка порівняла окремі способи штучного погіршення житлових умов, з'ясувала їхні об'єктивні й суб'єктивні ознаки та сформувала висновки щодо оновлення і доповнення існуючого переліку способів погіршення житлових умов, який підлягає законодавчому закріпленню для недопущення його довільного тлумачення.

Тимошевська, І. Участь у судовому процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, у структурі доступності правосуддя / І. Тимошевська // Право України. – 2020. – № 8. – С. 248-261.

Стаття присвячена дослідженню поняття "доступність правосуддя" та інституту представництва як одному з основних елементів цього поняття.

Метою статті є аналіз поняття "доступність правосуддя" і визначення змісту та місця інституту представництва в цивільному процесі.

Розглянуто історичний шлях розвитку доступності правосуддя як фундаментальної суспільної та правової цінності, насамперед через призму доктринальних праць представників правових, економічних та історичних наук. На підставі аналізу напрацювань учених зроблено висновки щодо змісту цього поняття, його відмінності від принципів цивільного процесуального права.

Окрему увагу приділено рішенням Європейського суду з прав людини, які містять тлумачення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, в якій закріплено право кожного при вирішенні спору щодо його прав та обов'язків на справедливий і відкритий розгляд протягом розумного строку незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону.

У розрізі доступності правосуддя проведено ґрунтовне дослідження інституту представництва в цивільному процесі, зокрема виокремлено основні підходи до визначення поняття "представництво у цивільному процесі", та підсумовано, що інститут представництва й інститут участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, мають

певні особливості, а тому вони є самостійними інститутами, покликаними реалізовувати право на правничу допомогу особам, які цього потребують.

Зроблено ґрунтовні висновки про те, що правосуддя як форма здійснення прав і свобод людини та громадянина повинно здійснюватися через належні судові процедури, у зв'язку з чим абсолютного значення набувають гарантії прав осіб, які звертаються до суду за захистом своїх прав, свобод та інтересів. Однією з таких гарантій є, на думку авторки, інститут участі у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Як інститутпублічного спрямування його становлення і розвиток свідчить про те, що втручання державного механізму у вирішення приватноправових спорів не повинно суперечити диспозитивності та змагальності цивільного процесу, а також виходити за межі принципів правової держави і права сторін на розпорядження.

Ярошенко, А. Визначення судової юрисдикції (підсудності) при вирішенні спорів у публічно-закупівельній сфері / А. Ярошенко, О. Костенко // Право України. – 2020. – № 8. – С. 262-275.

Нині у нашій державі відбувається приведення системи публічних закупівель до європейських стандартів. Зокрема, 19 квітня 2020 р. набула чинності нова редакція Закону України "Про публічні закупівлі". Зміни відбуваються з метою адаптації вітчизняного законодавства до вимог Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, підвищення рівня конкуренції у сфері публічних закупівель та сприяння прозорості використання бюджетних коштів. Від дієвості роботи системи публічних закупівель залежить загальна успішність функціонування державного сектору. Під ефективністю у цьому контексті слід розуміти економію бюджетних коштів при забезпеченні високої якості продукції, товарів, робіт і послуг, що закуповуються. Також публічні закупівліє важливим інструментом впливу на економічні та соціальні процеси. Однак, незважаючи на зміни, що відбуваються у законодавстві, у сфері публічних закупівель залишаються проблемні аспекти, серед яких варто виділити питання визначення судової юрисдикції (підсудності) при вирішенні спорів у публічно-закупівельній сфері.

Метою статті є визначення судової юрисдикції (підсудності) при вирішенні спорів у публічно-закупівельній сфері та надання рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

У процесі дослідження з'ясовано, що перешкодою до ефективного вирішення спорів є заплутаність і невизначеність предметної підсудності при вирішенні спорів у публічно-закупівельній сфері. Несформована стала практика Верховним Судом із цього питання не дає змоги судам першої та апеляційної інстанцій дійти однакових висновків щодо визначення предметної юрисдикції.

Проаналізувавши правову природу рішень Антимонопольного комітету України, робиться висновок про необхідність розгляду справ щодо їх оскарження адміністративними судами, оскільки такі рішення нічим не відрізняються від рішень інших суб'єктів владних повноважень. Узагальнюючи наявні погляди вчених і проаналізовану судову практику, пропонуються зміни до чинного законодавства, а саме до ч. 1 ст. 20 Господарського процесуального кодексу України, у якій доцільно закрі пити компетенцію адміністративних судів розглядати справи стосовно договорів про публічні закупівлі.

Дука, В. Організаційно-правові моделі розгляду звернень громадян при перетині державного кордону в країнах Співдружності Незалежних Держав / В. Дука // Право України. – 2020. – № 8. – С. 276-285.

У статті проаналізовано досвід окремих країн – учасниць Співдружності Незалежних Держав (СНД) щодо розгляду звернень громадян при перетині державного кордону.

Мета статті полягає у комплексному аналізі організаційно-правових засад розгляду звернень громадян при перетині державного кордону, які передбачені у країнах СНД.

Акцентовано увагу на досвіді Грузії, Вірменії, Казахстану, Молдови та Росії. Дослі джено законодавство цих країн про звернення громадян, а також відповідні підзаконні акти щодо порядку їхнього розгляду. Автор також звертає увагу на регламентації обов'язку розгляду звернення громадян у нормативно-правових актах, які визначають статус уповноважених суб'єктів. Визначено переваги та недоліки вивченого досвіду, що дало змогу порівняти його з відповідним досвідом України. Сформульовано три моделі розбудови організаційно-правових засад розгляду звернень громадян при перетині державного кордону в країнах СНД.

Виокремлено такі позитивні аспекти досвіду країн СНД щодо розгляду звернень громадян при перетині державного кордону: наявність у більшості країн СНД профільних законодавчих актів щодо реалізації права на звернення; наявність в окремих країнах СНД розвинених форм роботи зі зверненнями громадян із використанням інформаційно-телекомунікаційних систем; наявність формалізованих гарантій судового захисту права на звернення.

Акцентовано увагу на таких не гативних аспектах досвіду країн СНД щодо розгляду звернень громадян при перетині державного кордону: застарілість парадигми відносин "влада – суспільство" (обумовлена небажанням влади співпрацювати з суспільством); абстрактність і невизначеність

законодавства про звернення громадян; відсутність інституціональних зв'язків між правом громадян на зверненнята обов'язком посадових осіб щодо їхнього розгляду; фрагментарність предмета звернень громадян. При цьому перспективним напрямом наукового пошуку залишається аналіз досвіду країн Європейського Союзу у сфері розгляду звернень громадян при перетині державного кордону.Під час дослідження проаналізовано Закон України "Про правонаступництво України" і постанову Верховної Ради України "Про порядок тимчасової дії на території України окремих актів законодавства Союзу РСР", за допомогою яких відкривався шлях, так би мовити, до демонтажу в незалежній Україні союзного законодавства, яке впродовж багатьох років домінувало в республіці, що утримувалася у лещатах держави під назвою "СРСР", в якій панувала адміністративно-командна система управління.

Гусарєв, С. Право і прогрес: виклики сьогодення (рецензія на колективну монографію: Наталії Оніщенко (за заг. ред.) "Право і прогрес: запити громадянського суспільства") / С. Гусарєв // Право України. – 2020. – № 8. – С. 286-291.